

ПРИНЦИП ДІАЛОГІЗМУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Фоміна І. Л.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри українознавства
Національний університет «Одеська морська академія»
вул. Дідріхсона, 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-1730-0558
inessafomina880@gmail.com*

Ключові слова: діалог, діалогізм, діалогічне мовлення, усне мовлення, комунікативне завдання, навчальний процес, реплікування, мікродіалог.

Статтю присвячено дослідженню принципу діалогізму у процесі навчання усного мовлення іноземних студентів, викладено теоретичний аналіз щодо принципу діалогізму. Загальнови́знано, що на заняттях студент повинен отримати різні вміння та навички вести усне мовлення. Насамперед саме це вміння допоможе студентам не лише адаптуватися до нової країни, а й повноцінно спілкуватися як у процесі навчання, так і в повсякденному житті.

Визначено, що у процесі навчання принципу діалогізму іноземні студенти в першу чергу мають засвоїти основні одиниці діалогічного мовлення, а саме: репліка як стимул, інша репліка як відповідь чи реакція, що неодмінно ґрунтується на правильно побудованій логічній системі мовної взаємодії: питання – відповідь, питання – контрпитання, повідомлення – питання, повідомлення–запрошенняабо прохання,повідомлення–згодаабонезгода, повідомлення-наказ чи повідомлення-прохання – емоційна реакція. Констатовано, що у процесі навчання діалогу студент отримує не лише навички усного мовлення, а й уміння вільно взаємодіяти з представниками іншомовної культури, тому що добір лексики, її опрацювання, запам'ятовування якихось окремих мовних зразків чи мовних цілісних конструкцій сприяє не тільки швидкому вивченню нової для них мови, а й виходу в монологічне мовлення.

Зроблено акцент на тому, що у процесі навчання усному мовленню необхідно дотримуватися принципу «від простого до складного». Це допоможе на початковому рівні навчання відшліфувати правила наголосу слів та ритміки речень; дізнатися про основні типи інтонаційних конструкцій нової для них мови. З'ясувалося, що тематична спрямованість навчальних діалогів повинна відповідати найтипівішим мовним ситуаціям, нову лексику, що вводиться у діалоги, обов'язково необхідно пов'язувати з певною темою.

Отже, основне комунікативне завдання є тією рушійною силою, яка виводить студента в самостійну мовленнєву діяльність. Одним з актуальних чинників кращого засвоєння усного мовлення іноземними студентами є діалог.

PRINCIPLE OF DIALOGISM IN THE PROCESS OF ORAL SPEECH TEACHING OF FOREIGN STUDENTS

Fomina I. L.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies
National University «Odesa Maritime Academy»
Didrikson str., 8, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1730-0558
inessafomina880@gmail.com*

Key words: *dialogue, dialogism, dialogic speech, oral speech, communicative task, educational process, replication, microdialogue.*

The article is devoted to the study of the principle of dialogism in the process of teaching oral speech to foreign students, presents a theoretical analysis of the principle of dialogism. It is generally accepted that in the classroom the student must acquire various skills and abilities to conduct oral speech. First of all, this skill will help students not only to adapt to the new country, but also to fully communicate both in the learning process and in everyday life.

It is determined that in the process of studying the principle of dialogism foreign students must first master the basic units of dialogic speech, namely: a replica of a dialogue as a stimulus, another replica of a dialogue as a response or reaction, which is necessarily based on a properly constructed logical system of language interaction: question – answer, question – counter questions, messages – questions, messages – invitations or requests, messages – consent or disagreement, ordering a message or request – an emotional reaction.

It is noted that in the process of learning dialogue, the student acquires not only oral skills, but also the ability to interact freely with representatives of foreign culture. Because the selection of vocabulary, its processing, memorization of some individual language patterns or language integral constructions contributes not only to the rapid acquisition of a new language for them, but also the emergence of monologue speech.

The emphasis is on the fact that in the process of learning oral speech it is necessary to adhere to the principle of "from simple to complex". This will help hone the rules for emphasizing words and sentence rhythms at the elementary level of learning; learn about the main types of intonation constructions of a new language for them. It turned out that the thematic focus of educational dialogues should correspond to the most typical language situations, the new vocabulary introduced into the dialogues should be related to a specific topic.

Thus, the main communicative task is the driving force that leads the student to independent speech activity. One of the important factors for better learning of oral speech by foreign students is dialogue.

Постановка проблеми. Сучасний світ вимагає від процесу навчання нових методів і прийомів, які б могли не лише підвищити рівень навчання, а й прискорити цей процес. І саме діалог як основне комунікативне завдання стає тією рушійною силою, яка виводить студента у самостійну мовленнєву діяльність, тому необхідно на заняттях, щоб студент отримав різні вміння вести усне мовлення, бо саме це вміння допоможе йому не лише адаптуватися до нової країни, а й повноцінно спілкуватися як у процесі навчання, так і в повсякденному житті.

Усне мовлення набуває статусу мовної діяльності лише за умови, якщо стає комунікативною відповіддю на певну ситуацію. Закономірно, що навчальний процес треба спрямовувати на формування певних ситуацій, де саме навчальний матеріал слугує зростанню та підвищенню комунікативних можливостей студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діалог як основа навчання усному мовленню постійно знаходиться у полі уваги науковців, методистів, а саме: М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Г. Гадамера, М. Гайдегера, Г. Винокура, Б. Головіна,

М. Жовтобрюха. Проблему діалогового мовлення та створення навчальних комунікативних ситуацій докладно висвітлено у роботах В. Артемова, Й. Бермана, Г. Бойкової, В. Бухбіндера, Ю. Пасова, С. Рубінштейна, В. Скалкіна, Є. Шубіна, В. Роменця, С. Рубінштейна, Л. Щерби та ін.

Метою статті є окреслення основного теоретичного та практичного принципу діалогізму у процесі навчання усному мовленню іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовлення – це практичне користування мовою в конкретних ситуаціях із наперед визначеною метою [1, с. 11]. Мовлення – це: 1) спосіб існування і вияву мови, «мова в дії», мовний процес у багатьох його видах і формах (говор, писання, слухання, читання), мовчазна розмова із самим собою, обдумування майбутнього свого чи сприйняття від інших повідомлення; 2) вияв процесу формування (а не втілення) думки; 3) вияв одиниць мови усіх рівнів і правил їх поєднання; 4) засіб конкретизації спілкування (мовного спілкування) [2, с. 196–197].

Усне мовлення у педагогічних словниках визначається так: «Зовнішнє мовлення, що може бути діалогічним і монологічним; діалогічне або розмовне взагалі буває не повністю розгорнутим, адже воно ситуативне, у ньому багато не промовляється, а мається на увазі завдяки контексту, зрозумілому тим, хто розмовляє» [5, с. 240]. Педагогічний словник ототожнює ці два поняття: розмовне мовлення – діалогічне мовлення [5].

У літературознавчому словнику-довіднику діалог означається як «один із типів організації усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох осіб. Головною метою виникнення діалогу має бути усвідомлення опозиції «Я – Ти» на тлі «інших» [4, с. 204]. Зауважимо, що діалогічне мовлення стає фундаментальним щодо опанування навичок усного мовлення у навчальному процесі. Діалогічне або полілогічне мовлення пояснюється вченими як певний обмін висловлюваннями, які утворюються внаслідок процесу розмови між двома або навіть кількома співрозмовниками. Це особливий вид мовленнєвої діяльності, функції якого реалізуються у процесі спілкування. Так, Енциклопедичний словник визначає діалогічне мовлення як форму або тип мовлення, що складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосередньо сприймання, що активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта. Для діалогічного мовлення типовими є змістовий (запитання – відповідь, додавання – пояснення – розповсюдження, згода – заперечення, формули мовленнєвого етикету тощо) та конструктивний зв'язок реплік [9]. У діалозі обов'язково має бути зв'язок усіх

реплік. За Л. Щербою окремі репліки в діалозі стають зрозумілі тільки у сполученні з іншими та з урахуванням ситуації, в якій відбувається спілкування, тому що кожна наступна репліка скорочує отриману інформацію з попередньої репліки, оскільки на мовленнєву будову кожного висловлення «взаємно впливає безпосереднє сприйняття мовленнєвої діяльності мовців» [7, с. 113–129].

Основним принципом діалогу є мовленнєва ситуація, тематика та особисте ставлення один до одного. Таким чином, діалогічні репліки підпорядковані одна одній, а вже сам зміст окреслюється контекстом даної ситуації, а не лише замислом мовця.

У процесі навчання принципу діалогізму іноземні студенти в першу чергу мають засвоїти основні одиниці діалогічного мовлення, а саме: репліка як стимул, інша репліка як відповідь чи реакція, що неодмінно ґрунтується на правильно побудованій логічній системі мовної взаємодії: питання – відповідь, питання – контрпитання, повідомлення – питання, повідомлення – запрошення або прохання, повідомлення – згода або незгода, повідомлення-наказ чи повідомлення-прохання – емоційна реакція. Усне мовлення набуває певного сенсу лише тоді, коли стає комунікативною відповіддю на конкретну мовну ситуацію. Тому так важливо, щоб розвиток комунікативних можливостей іноземного студента опирався на навчальний матеріал, який сприятиме швидкому засвоєнню не лише тренувальних діалогів, а й цілком неочікуваного діалогу, наприклад на вулиці, в Інтернеті, в аптеці, у кафе чи ресторані, на пошті.

Особливої уваги у процесі навчання принципу діалогізму набуває вибір мовних засобів, які зумовлюються врахуванням як лінгвістичних особливостей, тобто можливістю вживання непрямого порядку слів, повторюваності окремих слів чи цілих словосполучень, застосування простих і синтаксично незавершених речень, так і екстралінгвістичних (саму ситуацію спілкування, тематику, особливості взаємодії між учасниками комунікації).

Незважаючи на те що діалогічне мовлення є набагато складнішим процесом навчання, ніж, наприклад, монологічне, усе ж таки з погляду послідовності перевага надається діалогізму. Саме у процесі навчання діалогу студент отримує не лише навички усного мовлення, а й уміння вільно взаємодіяти з представниками іншомовної культури, тому що добір лексики, її опрацювання, запам'ятовування якихось окремих мовних зразків чи мовних цілісних конструкцій сприяє не тільки швидкому вивченню нової для них мови, а й виходу в монологічне мовлення. Під час складання навчального діалогу необхідно враховувати рівень володіння мовою і починаючи з початкового рівня ускладнювати та використовувати діалоги на різних етапах навчання.

Так, діалог – це передусім обмін думками, інформацією між двома або більше учасниками. Головною особливістю діалогу є те, що слухачу належить постійно стежити за думкою співрозмовника, а також ураховувати й такі чинники, як непідготовленість, відсутність часу на обмірковування своєї відповіді, швидка тематична зміна, а тому лексико-синтаксичне наповнення може містити різні моделі речень.

В основі діалог складається з повідомлень, які, своєю чергою, можна поділити на спонукальні, оповідні чи запитальні репліки, кожне з яких може бути позитивним чи негативним.

У процесі навчання усному мовленню необхідно дотримуватися принципу «від простого до складного». Це допоможе на початковому рівні навчання відшліфувати правила наголосу слів та ритміки речень; дізнатися про основні типи інтонаційних конструкцій нової для них мови. Тематична спрямованість навчальних діалогів повинна відповідати найтипівішим мовним ситуаціям. Такий підхід допомагає розширити словниковий запас іноземних студентів. Нову лексику, що вводить у діалоги, обов'язково необхідно пов'язувати з певною темою, а це сприятиме введенню у навчальне заняття прислів'їв, приказок, загадок і літературних текстів. Зазначимо, що головними методичними завданнями щодо практичного навчання діалогу мають стати підготовчі вправи. Прикладом таких завдань може бути словниковий коментар із поясненнями щодо наголошення, відмінювання, написання деяких слів, які вжито в діалогах й які потребують особливої уваги, різні види комунікативних вправ.

Особливої уваги потребує підготовчий етап формування навичок і вмінь діалогованого мовлення іноземних студентів. На етапі навчання реплікування допоможуть умовно-комунікативні вправи (відповіді на запитання, відповіді на запити про конкретну інформацію за зразком тощо), і з кожним наступним заняттям важливо збільшувати обсяг реплік. Коли студенти опанують реплікування, можна переходити до наступного етапу – мікродіалогу.

Мікродіалог відрізняється від реплікування значним обсягом та смисловою завершеністю. Цей етап передбачає формування вміння об'єднувати більш розгорнуті діалоги, підтримувати розмову і не дати їй закінчитися після першого ж обміну репліками.

Наступний етап, який відповідає за сформованість мовних умінь і навичок, – це навчання спілкування в групі, це своєрідні заняття-дискусії, вікторини, бесіди. На цьому етапі студенти засвоюють діалоги різних функціональних типів.

Пропонуються різні моделі вправ для навчання діалогового мовлення на початковому етапі.

Наприклад:

Діалог до лексичної теми «На занятті в аудиторії».

Перш ніж переходити до процесу навчання діалогу, необхідно виконати підготовчі вправи, тобто «проробити» нову лексику, пояснити наголошення слів тощо.

1. *Читайте наведені нижче слова. Зверніть увагу на наголос.*

Зробити Взяти Написати Вивчити Показати Відкрити Розмовляти Тримати Вітати Розуміти Дякувати Здобувати Обговорювати Працювати

2. *Прочитайте та вивчіть діалог «На занятті».*

– Рамазан, ви зробили домашнє завдання?

– Так, я прочитав текст, вивчив новий діалог.

– А письмові завдання ви виконали? Покажіть, будь ласка, ваш зошит. Відкрийте його.

– Візьміть, будь ласка.

– Ви написали вправу добре. Ви розумієте нову граматику, але ви зробили помилку. Зверніть увагу на написання дієслів минулого часу.

– Дякую, я розумію.

3. *Складіть за аналогією діалог, запишіть його.*

Зазначимо, що саме наведений приклад допоможе виконати комунікативну функцію діалогового мовлення: запит інформації – повідомлення інформації.

Мета цих завдань – допомогти іноземним студентам відчувати потребу в практичному оволодінні нової для них мови як засобом спілкування.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Таким чином, у процесі навчання принципам діалогізму необхідно враховувати основні критерії діалогу:

– мовленнєва ситуація;

– тематична спрямованість;

– ставлення один до одного.

Необхідно зазначити, що на особливу увагу заслуговує вибір мовних засобів, що передбачає вживання непрямого порядку слів, повторюваність окремих слів або цілих словосполучень, використання простих і синтаксично незавершених речень.

Розвиток діалогічного мовлення іноземних студентів ураховує психолінгвістичні особливості нової для них мови, взаємодію мовленнєвих ситуацій із комунікативними завданнями. Для кращого засвоєння усного мовлення перед викладачем стоїть низка завдань: залучати студентів на занятті у діалог, стимулювати нові навчальні діалогічні ситуації з опорою на навчальний текст, на граматичний матеріал.

Отже, у процесі навчання принципу діалогізму необхідно вдосконалювати механізм оволодіння говорінням як засобом спілкування.

Серед перспектив подальшого дослідження нових методів і прийомів навчання діалогового визначаємо можливість вивчення та розроблення мовлення іноземних студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
3. Богуш А.М. Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування : монографія / за заг. наук. ред. А.М. Богуш. Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. 306 с.
4. Гром'як Р.Т. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Академія, 1997. 752 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / под ред. Б.М. Бим. Москва : Большая рос. энцикл., 2002. 528 с.
6. Фоміна І.Л. Діалог в навчанні та в спілкуванні (початковий етап вивчення української мови як іноземної) : навчальний посібник. Одеса : ПНПУ, 2009. 38 с.
7. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык: избранные работы по русскому языку. Москва : Просвещение, 1957. С. 113–129.
8. Шукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного : учебное пособие для вузов. Москва : Высш. шк., 2003. 334 с.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Большая российская энциклопедия, 1998. 685 с.

REFERENCES

1. Babych N.D. (1990) *Osnovy kultury movlennia* [Fundamentals of speech culture]. Lviv: World. (in Ukrainian).
2. Babych N.D. (2003) *Praktychna stylistyka i kultura ukraïnskoi movy* [Practical stylistics and culture of the Ukrainian language]. Lviv: World. (in Ukrainian).
3. Bohush A.M. (2006) *Linhvodydaktychni zasady movlennievoho spilkuvannia* [Linguodidactic principles of speech communication]. Odessa: PNC APN of Ukraine. (in Ukrainian).
4. Hromiak R.T. (1997) *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference book]. K.: Academy. (in Ukrainian).
5. Bym B.M. (ed.) (2002) *Pedahohycheskyi entsyklopedycheskyi slovar* [Pedagogical encyclopedic dictionary]. Moscow. (in Russian).
6. Fomina I.L. (2009) *Dialoh v navchanni ta v spilkuvanni (pochatkovyi etap vyvchennia ukraïnskoi movy yak inozemnoi)* [Dialogue in learning and communication (initial stage of learning Ukrainian as a foreign language)] Odessa: PNP. (in Ukrainian).
7. Shcherba L.V. (1957) *Sovremennyi russkyi lyteraturnyi yazyk* [Modern Russian literary language]. M: Education. (in Russian).
8. Shchukyn A.N. (2003) *Metodyka prepodavanyia russkoho yazyka kak ynostrannoho* [Methods of teaching Russian as a foreign language]. M: Higher school. (in Russian).
9. Yartseva V.N. (ed.) (1998) *Iazykoznanie. Bolshoi entsyklopedycheskyi slovar* [Linguistics. Big encyclopedic dictionary]. M: Great Russian Encyclopedia. (in Russian).